

► Restauratie en herintegratie in museale collecties

SPECIAL

De herwaardering van

Gipsen beelden

Al eeuwen geleden werd het gebruikelijk dat verzamelaars gipsen kopieën van beroemde (antieke)beelden lieten maken. Aan die traditie van het vervaardigen en verzamelen van gipsen kwam vorige eeuw abrupt een einde. Voor het onderwijs waren ze niet meer nodig en verzamelaars en musea zagen dergelijke kopieën als minderwaardig. Maar sinds enkele jaren vindt er een herwaardering plaats.

In het Rijksmuseum voor Oudheden in Leiden is deze zomer voor het publiek te zien hoe restaurateurs bezig zijn een aantal enorme gipsen beelden te restaureren. Dit betreffen 18^e- en 19^e-eeuwse kopieën van beroemde klassieke beelden (zie kader). Dit is al voor de tweede keer in tien jaar tijd dat dit museum aandacht besteedt aan haar gipscollectie. En het lijkt erop dat er hiermee definitief een einde is gekomen aan het marginale bestaan dat deze

bijzondere verzameling beelden leed in de kelders en depots van het museum. Eenzelfde herwaardering vindt op dit moment plaats in het Amsterdamse Allard Pierson Museum. Daar bestudeert men de mogelijkheid om een deel van hun gipscollectie te integreren in de nieuwe vaste opstelling waaraan het museum nu werkt. Daarmee grijpt men in Amsterdam overigens terug op een oude traditie. Want het tonen van kopieën in musea mag dan voor sommige bezoekers wat merkwaardig overkomen, tot in de jaren dertig van de vorige eeuw was dit heel normaal. Maar niet alleen in musea hadden gipskopieën een belangrijke plek. Ook particuliere kunstverzamelaars kochten vaak gipskopieën om hun collectie te completeren. Sommigen verzamelden zelfs alleen maar gipsen. Zo bezat de Amsterdamse bankier Willem Lunsingh Scheurleer rond 1920 nog meer dan duizend exemplaren.

▲ Oog in oog met gipsen mees-terwerken in het Rijksmuseum van Oudheden.

◀ Restauratiewerk aan gipsen beelden in het Rijksmuseum van Oudheden.

▼ Gipsen beelden staan in het RMO klaar voor het restauratiewerk.

Opkomst van de gipstraditie

Deze traditie van het op grote schaal verzamelen en tonen van gipsen kopieën van beroemde beelden uit de oudheid ontstond in West-Europa in het midden van de 16^e eeuw. Directe aanleiding vormde de herontdekking in Italië van een aantal

▲ Afgietsel van het Laokoon in Studio RMO.

▲ Studio RMO-restauratoren aan het werk. (FOTO'S: RMO)

KIJKEN NAAR RESTAUREREN IN LEIDEN

Ze stonden soms meer dan honderd jaar in het depot van het Rijksmuseum van Oudheden verstopt: gipsen kopieën van wereldberoemde beelden uit de oudheid. In de kindertentoonstelling Studio RMO sta je oog in oog met deze gipsen meesterwerken, zoals de Discuswerper en de Venus van Milo. Een aantal gipsen beelden is hard toe aan een

opknapbeurt. Daarom zijn de restauratoren Renske Dooijes en Alejandra Mamonde op speciale dagen live aan het werk in Studio RMO. In de zomervakantieperiode zijn Renske en Alejandra er t/m 27 augustus 2017 iedere maandag-, dinsdag en donderdagmiddag van 13.00 tot 16.00 uur. De kindertentoonstelling Studio RMO is er nog t/m 2 september 2017.

MEER
INFO

Rijksmuseum van Oudheden,
Rapenburg 28 te Leiden,
www.rmo.nl

belangrijke marmeren beelden. Vooral het beeld van de Trojaanse held Laocoön, dat in 1506 in een wijngaard net buiten Rome was opgegraven, trok zoveel aandacht dat het niet alleen direct werd vereeuwigd op prenten en schilderijen, maar dat men er ook kopieën van ging vervaardigen. Deze allereerste kopieën (het Louvre heeft er een die gedateerd is in 1519) werden gemaakt van marmer. Niet veel later komen er kopieën in lood in omloop (een loden kopie staat nu in de hal van het Rijksmuseum) maar aan het einde van de 16^e eeuw zijn het vooral de gipsen kopieën die hun

Gipsen werden
niet alleen
opgesteld
in paleizen
en bij rijke
particulieren
maar ook in
'openbare'
collecties en
musea

weg vinden naar de verzamelaars. Rond 1580 zijn er alleen al in Rome tientallen ateliers waar gipsen afgietsels van klassieke beelden worden gemaakt. Uit bewaarde prijslijsten en catalogi van dergelijke verkoopateliers weten we dat er niet alleen veel vraag was naar afgietsels van het Laocoön reliëf, maar dat ook kopieën van de Apollo Belvédère en de Hercules Farnese populair waren bij de verzamelaars. Deze kopieën, vaak op ware grootte, werden in eerste instantie gekocht door rijke verzamelaars. Zo bezat koning Karel I van Engeland een grote collectie gipsen. En de

schilder Velazques verbleef maandenlang in Rome op zoek naar de beste afgietsels. Die moesten dienen als aankleding van het paleis van Philips IV in Madrid. En ook onze eigen Prins Frederik Hendrik kocht in Rome enkele kopieën ter versiering van zijn paleizen Honselaarsdijk en Rijswijk. Maar gipsen werden al snel niet alleen meer opgesteld in koninklijke paleizen en bij rijke particulieren thuis. Ze kwamen ook terecht in 'openbare' collecties en wanneer in de 18^e eeuw de grote nationale musea ontstaan dan nemen die ook kopieën van beroemde beelden op in hun collecties. Dat paste heel goed in de op dat moment heersende opvatting dat men zoveel mogelijk een encyclopedische verzameling wilde tonen. Dus objecten die men

niet als origineel kon laten zien werden in kopie aangeschaft.

Leermiddel

Een andere ontwikkeling die bijdraagt aan de enorme populariteit en verspreiding van gipskopieën is dat ze een belangrijk instrument gaan worden in het teken- en nijverheidsonderzoek. Dit gebruik van kopieën als leermiddel begint al in de 17^e eeuw. Het is dan al niet meer ongebruikelijk dat schilders en beeldhouwers kopieën van klassieke beelden bezitten. En niet alleen de grote beelden, maar ook kopieën van bustes en zelfs inscripties dienden als voorbeeld voor vele generaties schilders en beeldhouwers. Ook in het atelier van Rembrandt moeten dergelijke voorbeelden hebben gestaan. Van één

▲ Detailopname van een gipsen meesterwerk in het RMO.

▲ Deel van de gipsverzameling van het Allard Pierson Museum.

▲ Gipsen kopieën in de permanente collectie van het Allard Pierson Museum.

► Gipsen kopieën van de Atheense kariatiden op zaal in het Allard Pierson Museum.

beeld weten we het zelfs zeker, want in de inventarislijst die in 1685 werd gemaakt van Rembrandts bezittingen wordt het Laocoön reliëf met name genoemd.

Een ander voorbeeld van hoe gipskopieën gebruikt werden in schildersateliers is te zien op het beroemde schilderij van Adriaan van Lely uit 1809. Op dit schilderij dat nu in

het Rijksmuseum hangt, is de zogenaamde beeldenzaal van het gezelschap Felix Meritus te zien. In het midden van de zaal, te midden van kunstenaars met schetsboeken, staat een kopie van het Laocoön reliëf en links daarvan de Apollo Belvédère. In nissen tegen de achterwanden van de zaal staan series bustes van keizers en beroemde filosofen opgesteld.

Dat men in de 19e eeuw gipsen kopieën als een ideaal hulpmiddel voor het tekenonderwijs zag wordt nog het best geïllustreerd aan de hand van een uitspraak van de Leidse kunstenaar Humbert de Superville. Deze schilder, die later directeur van de Leidse tekenacademie werd, schreef in 1817: 'Het gips levert het meest naïeve en betrouwbare beeld van zijn origineel dat noch door het brons of het marmer wordt geleverd'.

Gipsateliers

Aan het einde van de 18^e eeuw, als de vraag naar gipsen op zijn hoogtepunt is, zijn veel

van deze afgietsels niet langer afkomstig uit Rome, maar worden ze gemaakt in gipsateliers elders in Europa. Beroemde ateliers zijn dan te vinden in Duitsland en in Frankrijk. In de 19^e eeuw zijn er ook in Nederland diverse ateliers werkzaam. Het Rijksmuseum, dat behalve gipsen van klassieke beelden ook afgietsels van barok en de renaissance beelden in zijn opstelling had staan, bezat zelfs een eigen gipsatelier. Daar werden vooral, onder invloed van de toenmalige directeur Victor de Stuers en de architect Cuypers, ook veel afgietsels gemaakt van architectuuronderdelen. Die kregen een plek in de grote gipszaal op de begane grond van het museum.

Kaalslag en redding

Veranderende esthetische en museale opvattingen en nieuwe onderwijsmethodes maakten sinds de jaren dertig van de vorige eeuw echter een einde aan deze bloeiende traditie. Collecties werden verkocht. Musea verhuisden hun verzamelingen naar het depot en

▲ Specialisten aan het werk in het atelier van de afgietselwerkplaats in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel.

▲ Het KMKG bezit een imposante collectie van ongeveer 4000 gietvormen van kunstwerken die dateren van de prehistorie tot de 18^e eeuw. (FOTO'S: KMKG)

KIJKEN NAAR AFGIETEN EN UNIEKE COLLECTIE IN BRUSSEL

Ook de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (KMKG, ook wel Jubelparkmuseum genaamd) in Brussel is een grote collectie van gipsen kopieën rijk. Maar daar valt eveneens het afgieten van deze kopieën te bewonderen. De afgietselwerkplaats van de KMKG werd opgericht in de 19^e eeuw en zij beheert inmiddels een collectie van ongeveer 4000 gietvormen van kunstwerken die dateren van de prehistorie tot de 18^e eeuw. De afgietsels zijn daar ook te koop. Gespecialiseerde vaklui maken elk afgietsel volgens oude technieken, en dat zowel bij het gieten als bij het patineren. Bezoekers kunnen

toekijken bij het voorbereiden van de gietvorm, het gieten, het ontmantelen en het afwerken van het afgietsel, maar ook zijn ze hier welkom om de unieke collectie gietvormen en afgietsels te bewonderen.

Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Jubelpark 10 in Brussel, www.kmkg-mrah.be. Openingstijden: di-vr 9:30 - 12:00 en 13:30 - 16:00. Gesloten tijdens het weekend, op maandag en op feestdagen. Zie ook een leuk filmpje over de afgietselwerkplaats via www.youtube.com/watch?v=eGIDAnYKxis

MEER
INFO

academies zetten hun beelden letterlijk bij het grof vuil. Het is slechts aan het toeval en aan de inspanning van enkelen te danken dat niet alle kopieën op de schroothoop zijn beland. Dat gebeurde overigens wel met twee van de allergrootse verzamelingen, die van het Rijksmuseum en die van de koninklijke academie in Den Haag.

In Amsterdam was het de hoogleraar archeologie en directeur van het Allard Pierson museum Jaap Hemelrijk die tegen de heersende stroming in een groot aantal gipsen beelden heeft gered. Zo kocht hij in de jaren vijftig een tweehonderdtal 18^e- en 19^e-eeuwse afgietsels uit de collectie van het op dat moment in staat van ontbinding verkerende Haagse Gipsmuseum. Deze verzameling bestond rond 1920 nog uit duizenden exemplaren.

De Leidse gipsverzameling die relatief laat

▲ De gipscollectie van het Allard Pierson Museum laat diverse prachtige artistieke staaltjes zien.

tot stand kwam (het museum kocht rond 1880 de complete verzameling van de Leidse tekenacademie) heeft de kaalslag van de vorige eeuw relatief goed doorstaan. Weliswaar werden midden vorige eeuw ook in het Leidse museum de laatste kopieën uit de vaste opstelling verbannen naar het depot, maar van verkoop of vernietiging is het nooit gekomen.

De herwaardering van de gipskopieën die nu zichtbaar is begint eind jaren tachtig. René van Beek van het Allard Pierson Museum: 'We herontdekten langzamerhand de cultuurhistorische waarde van deze beelden. Maar dat niet alleen, ook de eigen artistieke kwaliteit van de beelden werd opnieuw gezien'. En wie gaat kijken in Leiden en binnenkort in Amsterdam die zal dat laatste moeten erkennen. Ze zijn soms wonderlijk mooi, die kopieën. ◀